

Afganistan'ın Modernleşme Çabalarında Türkçenin Etkisi

Ehsanullah FARZAN*

Öz. Afganistan'ın Yakın Çağ tarihinin büyük bir kısmı, iktidar çatışmaları, etnik ve siyasi savaşlarla geçmiştir. Bu gerçeğin yanında, Afgan toplumunun geleneksel yapıya sahip olduğu sebebiyle, ülkeye modernleştirme girişimi geç başlamıştır. Afganistan'ın modernleştirme doğrultusuna ilk ciddi adımlar, Emir Şir Ali Han döneminde (1868-1879) atılmıştır. Bu çabalar, Emir Abdurrahman Han döneminde durgunluğa uğramıştır; oğlu Emir Habibullah Han döneminde tekrar canlanıp Afganistan'ın reformcu kralı, Emir Emanullah Han döneminde (1919-1929) en zirvesine ulaşmıştır. Afganistan'ın sayılı reformist krallarının yanı sıra, Afgan aydınları ve düşünürleri bu yolda çok çabalar göstermişler ve fedakârlıklarda bulunmuşlardır. Bu çabalar günümüze kadar devam etmektedir. Ancak farklı sebeplerden dolayı, başarılı olamamıştır. Afganistan'da modernleşme ve meşrutiyet gibi yeni kavramlar, Avrupa'da ve komşu ülkelerde gerçekleştirilen yenilikçi hareketler bunlarla alakalı yayımlanan kitap ve makaleler aracılığıyla tanıtılmıştır. Bu ülkelerin arasında, Osmanlı İmparatorluğu ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti, İslâmi bir ülke olduğu için, Afganistan krallar ve aydınlar tarafından modernleşme ve reform alanında bir model olarak görülmüştür. Dönemin entelektüellerinin birçoğu, Avrupa ve Türkiye'nin yeni gelişmeleri hakkında Türkiye'de yayımlanan gazeteler ve kitaplar vasıtasıyla bilgiler elde edip yerel dillere aktarmışlardır. Türkçeden çevrilen makaleler ve eserler, Afganistan'ın modernleşme akımının oluşumunda derin ve ciddi etkiler bırakmıştır. Buna göre, Türkçe, Afganistan'ın siyaset, eğitim, edebiyat, gazetecilik ve diğer alanlarda meydana gelen değişim ve gelişimlere vesile ve kaynak olmuştur. Bu çalışma ise, Türkçenin Afganistan'ın modernleşme çabalarının üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Modernleşme, Türkçe.

* Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi YL Öğrencisi,

The Effect Of Turkish Language On The Modernization Efforts In Afghanistan

Abstract. Most of Afghanistan's contemporary history has been dominated by power conflicts, ethnic and political wars. In addition to this fact, the attempt to modernize the country was delayed due to the traditional structure of the Afghan society. The first serious steps towards modernization of Afghanistan were taken during Amir Sher Ali Khan's monarchy (1868-1879). These efforts were stagnated during the reign of Emir Abdurrahman Khan; which revived again at the time of his son Emir Habibullah Khan's reign and reached its peak during the reign of the reformist king of Afghanistan, Emir Emanullah Khan (1919-1929). In addition to the few reformist kings of Afghanistan, the Afghan intellectuals and thinkers have made great efforts and sacrifices in this path and continue to do so till the present day; however, for different reasons it has not been successful. Some new concepts in Afghanistan such as modernization and constitutionalism were introduced through revolutionary movements in Europe and neighboring countries as well as books and published articles about these movements. Among these countries, Afghan kings and intellectuals saw the Ottoman Empire, and later the Republic of Turkey as a model for reform and modernization because of it being an Islamic country. Many of the intellectuals of the period, gained information about new developments in Europe and Turkey, through newspapers and books published in Turkey. These books were translated to the local languages as well. Articles and books which were translated from Turkish, have had a deep and serious impact on the formation of Afghanistan's modernization trend. Accordingly, the Turkish language has become the means and the source for change and development in Afghanistan's politics, education, literature, journalism and other fields. This study, aims to examine the effect of the Turkish language on modernization efforts in Afghanistan

Keywords: Afghanistan, Modernization, Turkish Language.

1. GİRİŞ

Tarihte Baktaria (Bahtar), Aryana ve Horasan gibi isimlerle adı geçen ve günümüzde Afganistan olarak tanınan ülke, tarih boyunca büyük uygarlıkların bulunduğu bir coğrafyada bulunduğu için büyük imparatorların ilgisini çekmiştir. Erken devirlerden ilk Afgan devletine kadar olan süreçte bu coğrafyada pek çok milletler hâkimiyet kurmuştur. Bu kavimler zamanla Afganistan'daki siyasi güçlerini yitirseler de etnik ve kültürel olarak bu ülkede kalmaya sürdürmüşlerdir.

İran, Horasan ve Hindistan'da hüküm eden Nadir Şah'ın ölümünden sonra, 1747'de, ilk Afgan devleti, Ahmed Şah Abdali tarafından kurulmuştur. Kandahar şehri de Dürrânî İmparatorluğunun başkenti olarak seçilmiştir. Bu devletin hâkimiyeti 1773 yılına kadar Sindh

Nehri'nden Amuderya ve Merv'e, Keşmir'den Horasan'daki Nişabur'a kadar genişlemiştir (Misbahzada, 1388, s. 59). Ahmad Şah'dan sonra, oğlu Timur Şah bu toprakları korumaya başardı. Ama ondan sonraki dönemlerdeki padişahlar bu büyük imparatorluğunun bazı bölgelerini kaybettiler ve sonunda günümüzdeki Afganistan'ın sınırları Emir Abdurrahman Han döneminde belirlendi ve Emanullah Han döneminde bağımsızlığını kazandı. Bu geniş coğrafyada hâkim olan krallar kendilerini Horasan'ın padişahları olarak tanıttılar. Ancak 16 Ağustos 1838 tarihinde Hind-İngiliz hükümdarı Lord Ouckland Şah Şuca'ya yazdığı mektubunda ilk kez Afganistan ismini kullanmış ve bu tarihten itibaren Afganistan ismi yavaş yavaş yaygınlaşıp resmiyete geçmiştir. (Barlas, 2003).

Timur Şah'ın ölümünden sonra, Afganistan, ölen şahın oğullarının arasında bir savaş alanına dönmüştür. Uzun yıllar süren bu çatışmalar, İngilizlerin ve komşu ülkelerinin, Afganistan'ın iç işlerine müdahale etmelerine yol açmıştır. Öte yandan, Afgan toplumunun tamamen geleneksel ve geriye dönük bir yapısı olduğu ve iktidar üzerindeki çatışmalar, Afganistan'ı dünyada gerçekleşen gelişmeler ve ilerlemelerden uzak tutmuştur.

2. AFGANİSTAN'DA MODERNLEŞME ÇABALARI

Afganistan'da, Avrupa ve bölgenin diğer birçok ülkelerine göre modernite ve modernizasyon kavramları geç tanıtılmıştır. Afganistan'ı modernize etmeye yönelik ilk girişimler, geniş anlamda değil, dış etkenler altında çok sınırlı bir biçimde, 1868-1879 yılları arasında Emir Şir Ali Han döneminde yapıldı ve buna yönelik aşağıdaki adımlar atıldı:

1. Bakanlar kurulunun oluşturulması,
2. Afgan ordusunun kurulması,
3. Askeri subayların eğitilmesi için bir askeri okulun kurulması
4. Bir silah fabrikasının tesis edilmesi
5. Posta ofisinin tesis edilmesi,
6. Şemsünnehar Gazetisi'nin çıkartılması,
7. Devlet basımevinin kurulması,
8. İstişari bir meclisin kurulması,

9. Kültürel boyutta ise Emir Şir Ali Han, Peştucada büyük bir değişiklik getirdi. Peştuca resmen Afganistan'ın resmi dili olarak kullanılmaya başlandı ve tüm askeri unvanları Peştucaya çevrildi. (Saadat, 1393).

Emir Abdurrahman Han döneminde (1881-1901) daha önce başlamış olan modernleşme süreci ve ıslahat hareketleri tamamen durdurulmuştur. Bu dönem, Afganistan tarihinde “karanlık ve cehalet dönemi” olarak bilinir. Aslında, bu dönem Afganistan'ın gelişme ve ilerleme sürecinde ciddi bir geri çekilme olarak kabul edilir.

Abdurrahman Han'ın ardından 1891'de oğlu Habibullah Han tahta oturdu. Emir Habibullah Han, iç politika ortamı açmayı ve kültür, eğitim ve inşaat alanlarında faaliyetlerde bulunmaya çalıştı. Bu dönemde reform ve modernleşme adına bazı önemli adımlar atılmıştır. İlk defa Damıştay (devlet şurası) olarak adlandırılan bir kurum kuruldu. Bu ise, Millet Meclisi kurulmasına zemin hazırladı. Telefon şebekesi oluşturuldu. Basım endüstrisi daha da gelişti. Habibiye (Mülki) ve Harbiye (Askeri) okulları açıldı ayrıca ilk defa öğretmen okulu da bu dönemde açılmıştır. (Aynı Kaynak).

Habibullah Han döneminde, Serac'ül Ahbar gazetesi reformist düşüncelerin yayılmasında büyük rol oynamıştır. Mahmut Tarzi başkanlığındaki bu gazete, iki haftada bir Farsça yayımlanıyordu. Serac'ül Ahbar ve Mahmoud Tarzi'nin düşünceleri reform ve modernleşme sürecini çok etkiledi. Bu gazetede modernleşme teorileri, yeni fikirler ve düşünceler yayımlanıyordu. Sömürge karşıtı içeriği nedeniyle, Ruslar ve İngilizlerin hüküm ettikleri bölgelerde yayımlanmasını yasakladılar. Gazetenin ana içeriği Jön Türklerin ve özellikle Mahmut Tarzi'nin çok beğendiği İttihat ve Tarakki Cemiyeti'nin politikasına uyumlu, Pan-İslamizmle karışık milliyetçiliğe ve sömürgeciliğe karşı mücadele oluşturuyordu. Ancak buna ek olarak eğitimi teşvik etme, batıl inançlarla mücadele etme ve Peştucanın öğretilmesi, gazetenin önemli amaçlarından sayılırdı. (Gregorian, 1969, Farhang, 1390).

Emir Habibullah'ın ölümünden sonra oğlu Emanullah Han iktidara gelmiştir. Emanullah Afganistan'da reform ve modernitenin en ciddi savunulardan biriydi. Görev süresi boyunca Afganistan'ı modernize etmek, hükümeti ve Afganistan toplumuna reform getirmek için büyük çaba sarf etti. 1303 yılında Afganistan'ın birinci anayasasının tasvip edilmesi ve monarşinin bir anayasal monarşiye değiştirilmesi, kabine oluşturulması ve üç kuvvetin ayrılması, açık bir siyasi ortam oluşturulması, Afganistan'ın tarihsel izolasyondan çekilmesi ve dış ülkelerle siyasi, ticari ve kültürel ilişkilerin kurulması, basın yasasının onanması, özgür ve bağımsız yayınlar, eğitimin geliştirilmesi, kızların okula gönderilmesi, ücretsiz ve zorunlu

eğitim, siyasi partilerin kurulması, Savunma Bakanlığı'nda ilk hava kuvvetinin kurulması, ticaret oranının arttırılması ve işletme şirketlerinin tesis edilmesi, imento ve kumaş gibi etimi gibi küçük sanayi şirketlerinin kurulması, Emanullah'ın sosyal devriminin en önemli başarılarından sayılmaktadır. (Saadat, 1393).

Afganistan'ı modernize etme çabaları, komşu ülkelerde ve Avrupa'da gerçekleşen modernizasyon akımının etkisi altında başlatılmıştır. Emir şir Ali Han, Birleşik Krallık'ın koruması altında Hindistan'a seyahat ettikten sonra Afganistan'da bazı düzenlemeler yapmaya karar verdi. Emanullah Han da 1927 yılında Avrupa'ya yaptığı ziyaretten sonra, halkın geleneksel davranışlarına reform ve yenilik getirmeye çalıştı. Bunda Osmanlı İmparatorluğu ve Daha sonra Cumhuriyet döneminde Atatürk'n etkisi de barizdir.

Afganistan'daki modernleşme ve meşrutiyet hareketi çoğunlukla  kaynaktan besleniyordu.

Birincisi: İngilizlerin ve onlara bağlı diktatör emirlerinin müdahalesi ve istilasıyla sürtünen İslâmi ve ulusal Afgan inançları.

İkincisi: Kongre Partisi nderliğindeki Hindistan zgrlk Hareketi'nin zgrlk ve aydınlanmış düşünceler. Bu düşünceler Afganistan'da alışan Hindistanlı ğretmenler ve Hindistan'da yayımlanan gazeteler aracılığıyla yayımlanırdı.

Üçüncüsü: Jn Türk hareketin düşünceleri ve hedefleri. Bu düşünceler, Mahmut Tarzi ve ülkedeki bazı Türk ğretmenler tarafından yayımlanırdı. (Arifi, 1393, s. 63).

Zikredilen iki dış faktörlerden, Hindistan'ın etkisi zaman geçtikçe azalmıştır. Bunun sebebi ise, Afganistan krallarının İngilizler ve İngilizlerin hâkim olduğu ülkelere güvenmemesi denmektedir. Bu nedenle, Emanullah döneminde Afganistan daha çok Türkiye'yi örnek alma çabalarında bulunmuştur. Farklı alanlarda Türkiye'den uzmanlar davet edip Türkiye'deki ıslahatları Afganistan'da uygulamaya çalışmıştır. Bu sebepten, Afganistan'da modernizm kavramlarının tanıtması ve yaymasında Türkçenin rolü çok önemli olmuştur. O dönemin dşnrlilerinin büyük bir kısmı Türkçeyi biliyordu. Dünyanın ve Türkiye'nin reformist hareketlerini ve gerçekleşen gelişmeleri Türkçe vasıtasıyla takip ediyorlardı. Türk dili, Afganistan'ın edebiyatına, eviri faaliyetlerine ve gazeteciliğin ilerlemesine derin etkiler bırakmıştır.

3. AFGANİSTAN AYDINLARI VE TÜRKÇE

Afganistan'ın reform ve modernizasyonu için en ciddi adımları Emanullah Han atmıştır. Diğer krallar ise bazen ıslahatları savunurken bazı zamanlarda da gerçekleşen bazı ıslahatlar ve değişiklikleri sınırlandırmış veya tamamen mâni olmuşlardır. O yıllarda, Afganistan'da yapılan reformlar ise komşu ülkelerdeki değişikliklerle karşılaştırıldığında çok az ve düşük düzeyde görülmektedir. Bu durumda, Afganistan aydınlarının rolü önemli ve belirgin hale gelmiştir. Diğer ülkelerde gerçekleşen ıslahatlardan haber alan reformistler hasretle onlara bakıp aynısını uygulamak için çaba göstermişlerdir. Islahatçılar, bilgilerini ülke dışında yayımlanan kitap ve gazetelerden alıyorlardı. Bu nedenle, bazı yabancı dillerin öğrenmesine ihtiyaç duyuyorlardı.

Yabancı dillerin, özellikle de Türkçe ve Fransızca dillerinin vesilesiyle, meşrutiyetçilerin dünyada ve komşu ülkelerdeki reformist akımlarından haber almasıyla birlikte yeni gelişimlere açık olmasıydı. Hindistan'da yayımlanan Hablü'l-matin gazetesi, İstanbul'daki Ahtar gazetesi ve İran'da yayımlanan Sur-i İsrafil gazetesi gibi ülke dışında yayımlanan Farsça gazeteler onları doyuramıyorlardı. Bu yüzden meşrutiyetçiler, meşrutiyet ile modernleşmenin temellerini ve dünya akımlarını daha iyi tanıyabilmeleri için Türkçe ve Fransızca dillerini öğrenmeleri gerekiyordu. (Mehrin, 2006).

Bu aydınların en önemli isimlerinden birisi Mahmut Tarzi'dir. Tarzi 1865 yılında Afganistan'ın Gazne şehrinde doğmuştur. Babası Gulam Muhammad Tarzi, dönemin ünlü şairlerinden sayılmaktadır. Tarzi ilk eğitimlerini basından almıştır ve onun etkisinde edebiyatla ilgilenmeye başlamıştır. Tarzi ailesi ile beraber 1882 yılında Hindistan'ın Karaçi şehrine sürgüne gönderilir ve 1885 yılında o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan Bağdat'a göç eder. Mahmut Tarzi, Bağdat'ta dönemin ünlü âlimlerinden Muhammet Efendi'den Türkçe dersler alır. Türkçe'ye karşı son derece ilgili olan Mahmut Tarzi, kısa sürede babasının Anadolu seferlerinde ona tercüman ve yardımcı olarak eşlik etmeye başlar. (İmamhocayev, 2002, s. 348).

Tarzi, Peştuca, Farsça, Arapça, Urduca, Türkçe ve kısmen Fransızca'yı biliyordu. Türkçe, Tarzi'ye dünyaya bakmak için yeni bakış açısı sağladı. Türkçe vasıtasıyla Batı, Batı edebiyatı, Batıda; Osmanlı İmparatorluğu ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleşen yeni reformlar ve değişikliklerle karşı karşıya geldi. Bu konuyla ilgili kendisi şöyle yazmaktadır: "On altı yaşındaydım, kendi ülkemde yaygın olan Farsça manzum ve mensur edebi ve etik eserler dışında başka eser okumamıştım. Bağdat'ta kitap okuyabileceğim seviyede Türkçe

öğrendim ama o dildeki edebi fenler, bilimlerden hiçbir şey bilmiyordum. O dildeki bazı hikaye kitaplarının dışında, diğer fen ve edebi eserler ilgimi çekmiyordu. İstanbul'da Hacı-i Evvel isimli bir kitap elime geçti. Okumaya başladığımda kitaptaki bilim ve fen bilimi çok ilgimi çekti. Ne kadar okursam o kadar hevesli olurdum. Ahmet Mithat Efendi'nin ismini de ilk defa orada öğrendim. Çünkü eserin yazarı oydu.” (Farhadi, 1355, s. 36).

Mahmut Tarzi'nin çok etkilendiği bir başka eser, Amerikalı filozofu John W. Draper'in yazdığı ve Ahmet Mithat Efendi tarafından tenkitli ve ilaveli şekilde çevrilen Niza-ı İlm ü Din kitabıdır. Bu eserde Tarzi, Hristiyanlığın bilime karşı konumunu anladı. (Aynı, s. 15).

Bahsedildiği gibi, Türk dili, Mahmut Tarzi'nin dünya bakışı şekillendirmesinde büyük rol oynamıştır. Avrupa medeniyeti, Batı edebiyatı, gazetecilik, politika ve diğer konular hakkında bilgi sahibi olmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca Türkiye'deki kültürel ortamdan, Türk yazarlardan ve aydınlardan etkilenmiştir. Tarzi, kendisinin kitap ve makalelerinde bu etkilerden defalarca bahsetmiştir. Tarzi, Afganistan'a döndükten sonra, saltanatla var olan yakınlığı sayesinde düşüncelerini Serac'ül Ahbar gazetesinde özgürce yayımlamaya başladı. Ayrıca Tarzi, Kraliyete bağlı Darü'ttercüme-i Türkî'yi (Türkçe Tercüme Bürosu) kurdu. Bu büroda Türkçeden Farsçaya bazı önemli eserleri çevirdi. Bu yolda Abdulhadi Dawi ve Abdurrahman Lodin gibi diğer Afganistanlı aydınlar ona eşlik ve yardım ederdi.

Abdulhadi Dawi “Perişan” 1895 yılında Kabil'de doğdu. Dawi, Habibiye lisesinde Hindistanlı ve Türk hocalar tarafından eğitildi ve muhtemelen Türkçe ile tanışması bu okulda mümkün olmuştur. Ayrıca bu okulda meşrutiyet ve özgürlük kavramlarına aşina oldu. Daha sonra Mahmut Tarzi'nin yanında Serac'ül Ahbar gazetesinde yazar ve tercüman olarak çalıştı. Dawi, Farsça, Peştuca, Türkçe, Urduca, İngilizce ve Arapça dilleri biliyordu ve bu dillerden çeviriler de yapmıştır. Dawi, Farsça ve Peştucada eserler yazmış ve önemli devlet makamlarında görev yapmıştır. (Habibi, 1372).

Abdurrahman Lodin, 1893 yılında Kabil'de doğdu ve Habibiya okulunda dersler aldı. Afganistan'daki meşrutiyet hareketinde en etkileyici aktivistlerden biriydi. Farsça ve Peştuca dillerine ek olarak Türkçe, Urduca, Arapça ve İngilizce biliyordu. Farsça ve Peştuca'da eserler yazmıştır. Aynı zamanda Türkçe ve diğer yabancı dillerden Farsçaya çeviriler de yapmıştır. Lodin derslerini tamamladıktan sonra, Serac'ül Ahbar gazetesinde Tarzi'nin yanında çalışmaya başladı. Edebiyat ve hukuk alanında önemli makaleler yazdı (Arya, 2007).

İsimleri geçen Afganistanlı aydınlar ile birlikte Mirza Mehdi Çindavoli, Barat Ali Tac gibi birçok Afgan aydını Türkçe aracılığıyla dünya gelişmelerinden haberdar olurlardı. Bunların

çoğu, Harbiye ve Habibiye okullarında eğitilmişti ve Türkçeyi de oralarda Türk öğretmenlerden öğrenmişlerdi.

4. TÜRKÇENİN AFGANİSTAN EDEBİYAT, TERCÜME VE GAZETECİLİK GELİŞİMİNE ETKİSİ

Afganistan'da Avrupalı yazarlar tarafından yazılan roman, uzun ve kısa hikâyelerini çeviren ve modern hikâyeciliğini tanıtan ilk kişi, Mahmut Tarzi'dir. Afganistanlı yazar Esadullah Habib'e göre: "Mahmut Tarzi, Sirac'ül Ahbar gazetesinde romanın toplumsal değeri ve Batıda hikâyeciliğinin önemi hakkında bazı makaleler yazdı ve yazarların hikâyeciliğe yönelik ilgilenmelerine zemin hazırladı (Husaini, 1396). Ayrıca Tarzi, Avrupa tarzı öykülerden bazılarını çevirerek modern hikâyeciliğin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Fransız yazarı Jules Verne'nin çevirdiği eserler, Afganistanlı yazarların hikaya yazmaya zemin hazırladı. (Nazimi, 2008). Bu ve bunun gibi çalışmalar Afganistan'daki hikâyeciliğin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Tarzi, yeni değerlerinin tanıtımında gazete ve yayınların önemli rolünün farkındaydı. Bu nedenle, Afganistan'a döndükten sonra Sarac'ül Ahbar gazetesini kurdu. Tarzi'nin amacı, Afganistan'ı kendisine göre çağdaş medeniyetin temel unsurlarından biri olan medyanın sahip olmasıydı. Ona göre, "ilkel ve vahşi" kabileleri dışında bütün toplumlar medyasız değillerdi. Gazetede, yurt içi ve yurt dışı gazetelerde yayımlanmış haberler ve daha önce İngilizce, Türkçe, Urduca ve Arapçadan çevirdiği öyküler yayımlanırdı. Tarzi, Serac'ül Ahbar'da modernleşmeyi ve milliyetçiliği savunuyordu ayrıca Afgan egemen sınıfına siyasal ve sosyal eğitim vermeye çalıştı. (Gregorian, 1969).

Mahmut Tarzi'nin Türkçeden çevirdiği ilk eser, Flora romanıdır. Bu roman, Fransızcadan Türkçeye Enver Zeki tarafından çevrilmişti. Mahmut Tarzi, Kabil'e döndükten sonra da tercümanlık faaliyetlerine devam eder. Bu yıllarda Fransız yazar Xavier de Montepin'in Paris Faciaları isimli eserini, ünlü yazar Jules Verne'nin 80 Günde Devri Alem, Deniz Altında Seyahat, Gizli Ada ve Balonla Seyahat adlı eserlerini Türkçe'den Farsçaya çevirip yayımlamıştır (İmamhocayev, 2002). Her ne kadar bu eserlerin çevirisinin kalitesi iyi olmasa da bu ilk çalışmalar, Afganistanlı edebiyatçılara, Avrupa'nın modern edebiyatının tanıtmasına yardımcı olmuştur ve birçok kişiyi ilgilendirmişti.

Mahmut Tarzi, zikrettiğimiz edebi eserlerin yanında hukuk, siyaset ve sağlık ile ilişkin eserleri de çevirmiştir. Tarzi, Hasan Fehmi Paşa tarafından yazılan Devletlerarası Hukuk adlı kitabı Farsçaya çevirip Afganistan Kralı Abdurrahman Han'a (1880-1901) hediye etmiştir. Bu eser kitap şeklinde basılmamış ve eserin asıl versiyonu da mevcut değildir. Tarzi tarafından Farsçaya çevrilen bir diğer eser ise Tarih-i Harb kitabıdır. Bu eser, Rus ve Japonya savaşını anlatır ve Osman Snavi ve Ali Fuat tarafından yazılmıştır. Tarzi, bu eseri Emanullah Han'ın isteğiyle Daruttercüme-i Türki'de çevirip yayımlamıştır. Tarzi, sağlık ile ilgili konuları içeren Mutaliat-ı Sıhhiyye isimli eseri 1900 yılında Türkçeden Farsçaya çevirmiştir. Bu eser günümüze kadar basılmadan öylece kalmıştır. (Hakbin, 2009).

Mahmut Tarzi tarafından çevrilen bu eserler, o dönemde Afganistan'ın kültürel ortamını ciddi bir şekilde etkilemiştir. Edebiyatçılar bunun devamında, diğer Avrupalı eserleri çevirmeye başlar. Yeni edebi akımlarla tanışır ve bu eserleri örnek alıp Farsçada hikaye ve roman tarzılarında eserler yazarlar. Bu etki sadece şekiller ve kalıplarda değil, belli hikâyelerin içeriklerinde de görülmektedir.

5. AFGANİSTAN'IN EĞİTİMİNDE TÜRKÇE

Tarihi kaynaklara göre Afganistan'ın modern eğitim sistemi Emir Şir Ali Han döneminde kurulmuştur. Bu dönemde ilk kere Maarif idaresi oluşturulup maarif için ayrı bütçe belirlenmiştir. Ayrıca müfredatlar üzerine de ilk çalışmalar başlamıştır. Ülkenin tarihinde ilk defa Harbiye ve Havanin isimleriyle iki devlet okulu açılmıştır.

1868 yılında Afganistan'da iki devlet okulu açılmıştır. Biri Harbiye Askeri Lisesi diğeri de Mülki Hanzadeler okulu idi. Harbiye okulunda askeri alanda Pratik ve teorik dersler verilirdi ve toplam üç yüz öğrencisi vardı. Bu okulda okuyan öğrencilerin yurtta barınmak dâhil bütün masraflarını devlet karşılıyordu. Havanin okulu ise sadece şehzadeler ve devlet memurlarının oğullarına hizmet verirdi. Bu okulda okuyan öğrenciler hukuk, idare, siyaset ve edebiyat gibi dersler alırlardı. (Aşghari, 1390, s.176).

Yeni bir tahmine göre Emir Habibullah'ın tahta geçtiği zamanda (1901) Afganistan halkının %98'i eğitimsizlermiş. Bu durumu iyileştirmek için Habibullah Han çaba gösterip 1904 yılında sivil halka hizmet veren Afganistan'ın ilk okulu (erkekler için) Habibiye Lisesi ve saltanata bağlı Seraciye Harbi Okulu kurdu. (Gregorian, 1969).

Habibiye okulunda, iptidaiye (ilkokul), rüşdiye (ortaokul) ve idadiye (lise) denilen üç derecede eğitim veriliyordu. İptidaiye dört yıl olup din bilgisi, Farsça, hesap, coğrafya ve hüsn-ü hat dersleri öğretilmekteydi. Rüştiye eğitimi üç yıl olup din bilgisi, coğrafya, tarih, Farsça, Peştuca, İngilizce, Urduca, Türkçe, resim, hıfzısıhha, siyak (ifade) ve rukum (rakamlar) dersleri verilmekteydi. İdadiye dönemi üç yıl sürmekteydi. Din bilgisi, Farsça, tarih, coğrafya, cebri'l mukabele, hendese, tabî hikmet, kimya ve İngilizce tedris edilmekteydi. (Barikzai, 1392, s. 41).

Harbiye okulunda, askeri dersler, sayısal dersleri ve dil dersleri verilirdi. Her iki yeni kurulan okulda, Türk ve Hindistanlı hocalar ders veriyorlardı. Yabancı dil olarak Türkçe dili de öğretiliyordu. Afganistan'da ilk Türkçe ders kitabı "Sarf-i Türki" başlık altında Habibiya ve Harbiye okullarında Türkçe öğretmeni olan Muhammed Nezif tarafından yazılmıştır. Bu kitap 1918 yılında Farsça dilinde Kabil'de 500 sayıda yayımlanmıştır. Ayrıca, Askeri alanda yeterince tecrübeli olan Mahmut Samibeg, Mekteb-i Harbiye'nin kuruluşunda önemli rol oynadı ve okulda hoca olarak çalışan Türklere biriydi. Mahmut Samibeg, bazı askeri terimleri İngilizceden Türkçe ve Peştucaya çevirdi. Bu yüzden, Afganistan'da kullanılan bazı askeri terimler hala Türkçedir. (Qarizada, 2008). Buna göre, Türkçe dersi Emir Habibullah Han döneminde Habibiye ve Harbiye okullarının müfredatlarına eklenmiştir. Emanullah Han döneminin sona ermesine kadar Türkçe öğretilmesi devam etmiştir. Bu yıllarda adı geçen iki okulda eğitim alan öğrenciler Türkçe öğrenmiş ve Türk hocalarla tanışmıştır. Bu durum öğrencilere Türkiye ve Türkiye'de gerçekleşen olaylarla tanışma imkânı sağlamıştır.

Emanullah Han Türkiye ve Avrupa'ya seyahat ettikten sonra, Afganistan idari teşhizatını da Türkiye tarzında yapmak istemiştir. Türkçenin ikinci dil olarak öğretilmesine daha önem vermiştir. Emanullah Han sadece buna yetinmeyip Afganistan'ın eğitim sistemini de Türkiye eğitim sistemine uyarlamaya çalıştı. İlk başta Afganistan'ın eğitim sistemi, Hint-İngiltere eğitim sistemine uyumluyken Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de uygulanan eğitim sistemini uygulamaya başlamıştır. Bu konuda Afganistan'da eğitim alanında çalışan Türk uzman ve hocaların etkisi bariz idi. (Gregorian, 1969).

6. SONUÇ

Afganistan'ın Yakın Çağ tarihi çeşitli inişler ve çıkışlarla doludur. Ülkede hâkim olan aristokrasi sistemi yüzünden çoğu Doğu ülkesi gibi Avrupa ülkelerinin yaşadığı ilerlemeden

uzak kalmıştır. Afganistan'da egemen olan kabile sistemi ve eski gelenekler de ülkenin değişmesini ve modernleşmesini engellemiştir. Modernleşmeyi savunan Padişahlar ve aydınlar da bu engellerden geçmeyi başaramamışlardır.

Afganistan'da, ülke için daha farklı bir şeyler yapmaya, ülkeyi medeniyete ve ilerlemeye yaklaştırmaya ve topluma reform uygulamaya yönelik ilk çabalar 19. yüzyılın ikinci yarısında Emir Şir Ali Han döneminde başlamıştır. Bu çabalar, Emir Abdurrahman Han döneminde durdurulurken oğlu Emir Habibullah Han döneminde tekrar canlanmış ve Emanullah Han döneminde ise zirveye ulaştı. Afganistan'ın modernleşme çabalarının dış kaynaklardan en önemlisi, o yıllarda Osmanlı topraklarında Jön Türklerin faaliyetleri ve düşünceleridir. Bu düşünceler, Afganistan'da görev yapan Türk öğretmenler ve Türkçe bilen Afgan aydınları tarafından yayımlanırdı. Bu aydınlardan en başta gelen kişi, Mahmut Tarzi'dir. Tarzi, ailesiyle Osmanlı topraklarında sürgün edilmişti. Bağdat'ta Türkçe öğrenmiştir, Türkiye'yi gezmiş ve Türkiye'nin kültürel ve siyasi ortamından çok etkilenmiştir. Türk dili ise bu değişimin zemini ni hazırlamıştır. Tarzi, Türkçeden Farsçaya birçok eser çevirmiştir. Afganistan'a döndükten sonra, Daruttercüme-i Türki ve Serac'ül Ahbar gazetesini kurmuştur. Yaptığı kültürel faaliyetleriyle Afganistan'ın edebiyat, tercüme ve gazetecilik alanlarına derin etkiler bırakmıştır. Tarzi'nin yanında Abdulhadi Dawi ve Abdurahman Lodin gibi Türkçe bilen diğer Afgan aydınlar da ona bu çabalarda eşlik etmişlerdir. Kısacası, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de gerçekleştirilen gelişmeler ve hareketler, Afganistan'ın modernleşme çabalarında örnek alınmış ve Türkçe, Afganistan'da modern kavramların aktarılmasında önemli rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

Arifi. M. A. (1393). Tavsî'a-i Siyasi Der Afghanistan; Mavani ve Çalişha. Kabil: Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Yay.

Arya, R. (2007). Zindaginama-i Abdurrahman Lodin. Erişim adresi: <http://www.esalat.org/images/marefi%20rejal%20omdae%20afghani...htm>

Asghari, M. J. (1390) Talim ve Terbiyet Der Afghanistan. *Pejuhişgah-i Ulum-i İnsani ve Mutaliat-i Farhangi*, 7, 167-201. Erişim adresi: <http://ensani.ir/fa/article/314388/%D8%AA%D8%B9%D9%84%DB%8C%D9%85-%D9%88->

[%D8%AA%D8%B1%D8%A8%DB%8C%D8%AA-%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86](#)

- Barikzai, S. M. (1392). *Tarih-i Talim ve Terbiye Afghanistan*. Kabil: Saeed Yayıncılık.
- Barlas, K. (1994). *Afganistan Türklerinin Dünü ve Bugünü. Türk Kültürü*, 371, 129-39.
- Farhadi, R. (Ed.) (1355). *Makalat-i Mahmut-i Tarzi der Siracü'l Aahbar-i Afganiye*. Kabil: Beyhaki Yayıncılık.
- Farhang, M. S. (1385). *Afganistan Der Penc Karn-i Ahir* (20. Baskı). Tahran: İrfan Yayınları.
- Gregorian, V. (1391). *Zuhur-i Afghanistan-i Nawin*. (Çev. A. A. Kirmani). Tahran: M. İbrahim Şeriatı Afganistani.
- Habibi, A. (1372). *Cunbiş-i Meşrutiyet Dar Afganistan*.
- Hakbin, H. (2009). *Afgan Modernleşmesi'nde Mahmut Tarzi'nin Rolü ve Türkiye ile İlişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Husaini, S. S. (1396). *Veziyeti Dastan Nevisi ve Roman Der Afganistan*. Mandegar Gazetesi.
- İmamhodayev, R. (2002). *Afgan Aydını ve Yazarı Mahmut Tarzi ve Osmanlı-Türkiye*. (Çev. O. MERT). A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 20, 347-352.
- Mehrin, N. (2006). *Yadvara-i Andohbar*. Erişim adresi: <http://www.kabulnath.de/Schankar%20Dara/Minare%20Chakari/Nasir%20e%20Mehrin/Mehdi%20Jan.html>
- Misbahzada, S. M. B. (1388). *Tarih-i Siyasi Muhtasar-i Afghanistan*. Aftab Araştırma Merkezi Yayınları.
- Nazemi, L. (2008). *Nigerişi Ber Edebiyat-i Muaasir-i Afganistan*. Erişim adresi: <http://farhangistan.com/2428-2/>
- Qarizada, F. (2008). *Munasibat-i Türkiye ve Afghanistan*. Erişim adresi: <http://faridqarizadah.blogfa.com/post/1>
- Saadat, E. A. (1396). *Tarih Tahavvulat-i Siyasi Afghanistan-i Muasir*. Kabil: Bunyad-i Andişa Yay.